

A líra/epika-(választó)vonalon

Zsávolya Zoltán 2007. őszi beszélgetése

Petőcz Andrással

– 2002-ben jelent meg összegyűjtött és új verseidet tartalmazó könyved, a Majdnem minden, közel hatszáz oldalon. Azóta két, még újabb verseket tartalmazó kötetedről tudok csak (az Európa rádió címűről és a Mecseki Rita Eszter álnéven írt Nőtincsről). Prózamunkád viszont három is napvilágot látott az eltelt fél évtizedben. Tehát elmondhatjuk, hogy legalábbis az adott időszakra vetítve műnemi fordulat állt be nálad, nem beszélve még akkor az olyan apróságokról, mint az, hogy míg korábban mintha csak érintőleges kísérletek végrehajtójaként látszottál volna fikciós szépprózát írni, addig mostanában ez látszik profilírozni alkotói tevékenységedet. Hogyan állsz a versírással a jelzett periódusban, és milyen teroeid vannak ezen a téren a jövőben?

– Csak kicsit pontosítok: ebben az időszakban jelent meg a Seymour Glass „álneven” írt *Tenyered, ha csattan* című haikugyűjtemény is. Ez persze nem változtat azon a tényen, hogy ez a bizonyos műnemi fordulat, amit említesz, valóban bekövetkezett. Igen látványosan következett be, hiszen két regény mellett újabb és újabb novellák is születtek ebben a korszakban. A versírásban – talán furcsán hangzik – megrendült a bizalmam. Nem érzem a vers műfaját adekvátan napjainkban. Szeretnék pontosan fogalmazni: úgy érzem, hogy napjainkra a vers mint olyan *távolatát veszítette*, olyan változások következtek be az elmúlt öt-hat évben, amelyek felvetik számomra a kérdést, van-e még értelme egyáltalán verset írni. Nem személyes „válságként” élem meg ezt az időszakot, hanem országos válságként, ha szabad ezt mondani, nemzeti válságként, ami a magyar nyelven írható verset érinti. Kifejezetten úgy érzem, hogy napjainkban olyan identitásválságban vagyunk, amely – számomra – a verset, mint a legadekvátabb nyelvi kifejeződést, alapjaiban kérdőjelezte meg. Ez az identitásválság az én számomra arról szól, hogy nemzettudatunk elbizonytalanodott, helyünk, nyelvünk és költészetünk helye megkérdőjeleződött az elmúlt években. Ez azt is jelenti, természetesen, hogy van egy általános rossz hangulat, ami országos szinten fejeződik ki. De a rossz hangulat ebben az esetben nem motiválja a költészetet, ellenkezőleg, megfojtja. Röviden szólva, tehát nem hiszek a versben, úgy érzem, a vers csak önmagunknak szól, és ez az önmagunk pedig valahogy *elbizonytalanodott*. A próza, úgy érzem, egyértelműbben tud megszólalni; megfogalmazza napjaink szorongásait, problémáit, és inkább van arra esélye, hogy magunkról, de ne csak magunknak beszéljen.

– Milyen jelentéseit adnád meg a gyűjteményes *versesköteted* címének azok mellett, amelyekre a kritika felhívta a figyelmet? Személyesen mit jelent neked ez a kiadvány, amelytől immár öt év választ el? (Empátiára biztatlak egykori önmagaddal szemben...)

– A *Majdnem mindenben* valóban majdnem minden benne van. Mindaz, amit az eltelt húszegynéhány évben megvalósítottam a költészetben. Úgy érzem, hosszú utat bejártam, a vers sok-sok lehetőségét kipróbáltam, sőt talán „ajtókat” nyitottam ki bizonyos lehetőségek felé. Ez a *majdnem minden* ezt is jelenti. Azt a teljességet és szintézist, amit jó néhány irodalomtörténész megemlít velem kapcsolatban, így Bacsó Béla, Vilcsek Béla, többek között.

– *Hogyan élted meg azt személyesen, hogy hangsúlyosan prózaíróvá váltál? Milyen szakaszokban történt meg veled? Mennyire érzed véglegesnek a dolgot a maga emblematikusságában? (Az irodalomtörténet számos komoly példát ismer a döntő lírikus-prózaíró váltásokra, ugyanakkor ezek gyakran még a pályakezdés szakaszában zajlanak le az alkotóknál, illetve nagyon ritka, hogy az ilyen komoly életműi múlttal rendelkező költő akár csak egy időre is ennyire nekifeküdjön regénynek, novellának. Hát még véglegesen!)*

– Nagyon nagy élmény a próza, de nem beszélnék véglegességről. Ahogy a beszélgetés elején említettem, számomra most nem adekvát a lírai megszólalás, de ez mégsem jelenti azt, hogy nincsenek elképzeléseim, hogyan lehetne valami érvényeset létrehozni még akkor is, ha a válságot, ahogy említettem, nem személyesnek, hanem országosnak érzem. A próza sokáig meghódíthatatlan területnek tűnt a számomra, aztán – kisebb elbeszélések írása után – 1998-ban állt be egy gyökeresnek mondható fordulat. Ekkor kezdtem el írni *A napsütötte sávban* című prózaverskötet anyagát, és ráéreztem a történet, az elbeszélés, a figurák mozgatójának ízére. Bár ez a könyv még verseskötetnek számít, a próza, számomra, itt kezdődött. Ezután kezdtem írni a *Házibarát-történeteket*, amikből később összeállt *A születésnap* című regény. Ettől függetlenül nem nevezném magam „emblematisan” prózaírónak. Író vagyok, aki prózát is, verset is ír. Nem mindig egyforma intenzitással mindkettőt.

– *Sokan megkérdezték már tőled ezt, de a téma valójában kimeríthetetlen: mit tartasz az álneves versírásról, és mit jelent(ett) neked személyesen?*

– Furcsán hangzik, de az álnév is „történet”, vagyis „elbeszélés”. Kitalálok egy figurát, elképzelem magamnak, mintha egy regényhőst képzelnék. És abban a pillanatban, ha életre kel, abban a pillanatban már verset is ír, verset is írhat. Vagy akár elbeszélést. Miért ne?

– *Legutóbbi „saját” verseskönyved címében hordozza Európa nevét. Ez már a harmadik köteted, amely megvillant ilyen kódot. Kell ebből valamire következtetni?*

– Igen. Megrögzött európaiságra. Nagyra nőtt hazám van, és ez jó. Európa számomra a szabadság metaforája. Ahogy valamikori *Graves*-díjas versem, az *Európa metaforája* is ezt jelentette. A szabadságot. Eredetileg ez is volt a vers címe: *A szabadság metaforája*. Európa a szabadságot, a sokszínűséget jelenti. Ebben a sokszínűségben kell megtalálnunk a helyünket. Nincs már határ, lassan nincs külön pénz se. Szeged, Kecskemét, Győr vagy Budapest olyan, mint Bécs, Berlin, Párizs. Belakjuk Európát. Ezt kell megértenünk. Nem könnyű az, hogy belakjunk egy ekkora hazát. De hátha sikerül. En ilyen szempontból nacionalista vagyok: az Eiffel-tornyot éppúgy a sajátomnak érzem, mint a Tihanyi-félszigetet. Velence lagúnáit éppúgy, mint a Balatont. Európai vagyok, akinek jogom van erre a hazára. Az őseim, köztük, ha tetszik, a kalandozó magyarok, megharcoltak érte. Megharcoltunk azért, hogy a miénk legyen a bécsi vár. Halottaink üzenik nekünk, *lakjátok be és védjétek Európát*.

– *Irodalom-művészet és kultúra/politika nyilvánvalóan el kell hogy váljon egymástól mint szféra. De ez a helyzet az alkotó ember és annak civil kurázsija vonatkozásában is?*

– Nem tudom magam kivonni a politika alól. Nem akarok benne elmerülni, és nem írok „verset” napi politikáról, de társadalomban élek, szavazok, és véleményt is nyilvánítok, ha kell.

– *Ha nem is éppen „képvisleti” vagy váteszi perspektívában, de kimondottan mint költőt kérdezlek meg, hogy mire okítanád szívesen a jelenkori kultúrát, politikát, egyáltalán a társadalmat Magyarországon. Mit nyilatkozol?*

– Szabadságra okítanám. S bátorságra a szabadsághoz. Nyitottságra. Európa arról szól, hogy befelé megnyitjuk a határokat. Befelé megnyitjuk, kívülről lezárjuk. Most erről a befelé megnyílt belső szabadságról kellene beszélni. Arról, hogy mit jelent az európai hagyomány. Szabadságot, toleranciát és közös gyökereket jelent, az ógörög kultúrát, a keresztény-zsidó hagyomány egységét, a rómaiak büszkeségét, a reneszánsz ébredését, a klasszicizmus és a felvilágosodás progresszivitását. Hogy ez így együtt a miénk.

– *És a rendszerváltás évtizedes tanulságairól mit mondanál el esetleg?*

– Hogy nem kellene félni a változásoktól. Ahhoz, hogy előre tudjunk lépni, néha változni kell. Nem kellene ködös és bizonytalan dicsőséget keresni a múltban. És nem kellene ennyire a pénzre hajtani. És vannak játékszabályok, amelyeket be kellene tartani. Ezt üzenném a rendszerváltó politikusoknak.

– *No, és ha ugyanezeket a kérdéseket a pályakezdésedtől mostanáig számított időszak egészére is kiterjesztjük? És ha még az általad jól ismert (Nyugat-)Európából is veszünk ide szempontokat?*

– Ma már sokkal kisebb a különbség Nyugat-Európa és Közép-Európa között, mint hisszük. Utazni kell ahhoz, hogy jobban lássuk magunk körül a világot. Ahhoz, hogy otthon érezzem magam Brüsszelben, ugyanolyan jogokkal kell rendelkeznem, mint egy belga állampolgárnak. Ez azt is jelenti, hogy legyen érvényes a magyar egészségbiztosításom ott is. Persze nekünk is változnunk kell. Ez a változás napjainkban ségítkezik be. Ha összevetem a húsz évvel ezelőtti viszonyokat a maiakkal, hihetetlen nagy a különbség. Húsz évvel ezelőtt még visszafordítottak a francia–olasz határról a francia hatóságok, mert nem annál a városnál akartam belépni az országba, amelyiknél a vízumom szerint az engedélyezve volt. *Ma már Európa a hazám* – ismétlem, csak így, ilyen szemlélettel tudjuk az új hazát belakni, és találjuk meg benne az új körülmények között a saját identitásunkat.

– *Lelkesítő számomra, hogy milyen meggyőzően és jól érezhető hitelességgel beszélsz Európa-tapasztalatodról, amely egyúttal otthon-tapasztalatod is most már. Nyilvánvaló, hogy gyakori és meghatározó utazások, kint töltött nagyobb darab idők állnak megállapításaid háttérében. A sokszor odakint (odabent?) tartózkodó magyar (nyelvű) író mikor és mennyiben billen át benned nyelvek közötti vagy nyelvek feletti íróvá? Vagy soha nem lehet zárójelbe tenni a művészi formáláshoz feltehetően mindannyiunk számára egyedül igazán teret nyitó anyanyelvviséget?*

– Nagyon határozottan mondom: nem lehet az anyanyelviségtől elvonatkoztatni. Az európai érzület nem valamiféle „kilépés” az anyanyelvi közezből, íróként csak is ezen a nyelven tudok megszólalni. Más kérdés, hogy lehetséges ma már nem magyarul író magyar írókról is beszélni. Mire is gondolok? Arra, hogy léteznek olyan európai írók, akik adott esetben nyelvet váltanak, mégis igen nagy vakmerőség lenne őket a nyelvváltás miatt kirekeszteni egy adott közösségből. Ismert példa erre Samuel Beckett, aki ír létére angolul és franciául is remekműveket alkotott. Vagy említsük meg Kundera nevét, aki világhírű író lett cseh nyelven írt műveivel,

ám ma már Párizsban él, és franciául ír. Vajon Kundera kirekeszthető a cseh írók közösségéből azért, mert ma már franciául ír? Nyilvánvalóan nem. Tudok olyan magyar írókat említeni, akik szintén franciául ír: Agota Kristof. Művei, gondolkodása alapján én őt magyar íróknak tartom, erről a közelmúltban magyarul is megjelent, *Az analfabéta* című önéletrajzi munkájához írt tanulmányomban meg is emlékeztem. Hasonló példa Lukács György, aki magyar filozófus, bár meghatározó műveit németül írta. És visszamehetünk akár egészen Janus Pannoniusig. Mindebből az következik, hogy a magyar irodalomhoz való tartozás nem jelenti kizárólagosan a magyar nyelvhez kötődést. Lehet valaki magyar író anélkül is, hogy ezen a nyelven írna.

– *Vannak még (egykori) honfi- és „nyelvtársaink”, akiket ismersz, vagy csak nagyobb rálátásod van a munkásságukra, és úgymond nemzetközi jelenséggé lettek? (Azért kérdezem ezt, mert véleményem szerint akad pár ilyen figura, de mintha kevesebb szó esne róluk itthon, mint talán megérdemelnék.)*

Persze, az idegen nyelven alkotó magyar írók száma egyre nő: Terézia Mora, Zsuzsa Bank, hogy csak még kettőt említsek. Ismert írók Európában.

Szerintem alig van még egy kortárs magyar szerző, akinek a reputációjában akkora súllyal lennének jelen a külföldi irodalmi kapcsolatok, mint ahogyan ez esetedben alakul. Mesélj róluk, kérlek, s esetleg az ilyen fajta találkozások formájáról, színteréről: a nemzetközi író tábor műfajáról is!

– Szerencsés vagyok, beszélek franciául, angolul, így valóban volt alkalmam néhány-szor találkozni a legkülönbözőbb nemzetiségű írókkal Európában, illetve az Egyesült Államokban. Számomra az alkotóházak légköre igen inspiratív, nagyon jól tudok ilyen körülmények között dolgozni, legutóbbi regényem, az *Idegenek* néhány része egy francia alkotóházban vált véglegessé. Ugyanakkor van a nemzetközi irodalmi találkozóiban valami elkedvetlenítő is: újból és újból el kell magyarázni író társaknak, hogy magyarul is lehet írni, és hogy magyar nyelven milyen világirodalmi remekek születtek. Legutóbbi ilyen negatív élményem az volt, amikor egy magát mexikóinak valló, de New Yorkban élő és angolul alkotó író kérdezte meg tőlem, hogy Magyarországon tulajdonképpen milyen nyelven beszélnek az emberek.

– *Feltárásaidban, bemutatásaidban általában rendre visszatér az írószervezet, a szervezett intézményi interakció motívuma. Beszélgetésünk korábbi témájához, a társadalmi intézményesség kérdéséhez kanyarodhatnánk vissza ezek alapján másféleképpen. A sokfajta amerikai vagy EU-s kulturális intézmény között mekkora szerepét látod világviszonylatban az írógyesületeknek és hasonlóknak? Itthon még maga az író társadalom is elég keveset tud annak a szervezetnek, a Magyar PEN Clubnak a munkájáról, amely funkciója és „fogalma” alapján leginkább hivatott literátusságunk nemzetközi kapcsolattartásának biztosítására. Ennek jelenleg egyik alemnöke vagy.*

– Volt időszak, amikor úgy tűnt, hogy az írószervezeteknek nincs sok jelentőségük, mára talán ismét rálelnek a helyükre. A PEN Club is ilyen lehet, később, ha valódi szerepet vállal majd ismét, és megtalálja újból a forrásait. Minden írószervezet akkor képes működni, ha rájön arra, hogy a tagságért kell működni, ha valóban segíteni tudja az írókat a munkájukban. Egyelőre a magyar PEN Club még átmeneti állapotban van, a túlélésért küzd, így sok lehetőséget nem tud nyújtani. Ha egy írószervezet ösztöndíjakat, alkotóházi lehetőségeket ad a tagjainak, akkor betölti hivatását, ha nem, ha nincs meg, hogy mire is szerveződik, akkor nincs értelme a létezésének. Én azt remélem, hogy a sok-sok magyar írószervezet végre megtalálja a szerepét, amely szerep nem politikai, hanem magyar is irodalmi lenne.

– Országtól, kultúrától, úgynevezett irányzattól függetlenül önkéntelen és döntő szerveződési formája az irodalom működésének a nemzedék, amelynek azonban nehéz a meghatározása és valóban eléggé képlékeny dolog. Ennek felvillantásával akár az „általános emberi” szempontjához is eljuthatunk most, beszélgetésünk végén, ám – hangsúlyosan alaptémánkon belül maradva – éppenséggel a társadalmiság és az intézményesség kivesésése után. Milyen tapasztalataid vannak ezen a téren? Hogyan látod a saját nemzedékedet? Miként tekintesz az előttek járókra és az utánatok következőkre? Biztosítva látod a kommunikációt az egyes életkori és/vagy érdekérvényesítő csoportosulások között? Hogyan van ez másutt? „Európaiak” vagyunk ezen a téren?

– Éppen az az érdekes, hogy nálunk valahogy túlságosan felértékelődik a generációs kérdés az irodalomban is. Nemzedékekről beszélünk, és valóban nemzedékekbe szerveződünk, mintha így akarnánk, egymást támogatva, előrejutni. Én abban hiszek, hogy az irodalom magányos műfaj, nem lehet „focicsapat”-szinten szervezni. De ez ma még itthon mintha nem így lenne, mintha attól válna valaki jó íróvá, hogy csapatba szerveződik. A magam nemzedéke kissé töredékesre sikerült, igazából én a „nagy generáció” után születtem, és ez a néhány éves „lemaradás” mai napig érezteti hatását. Egyedül vívtam meg a magam harcait, annak ellenére egyedül, hogy végül is szervezője voltam egy közösségnek, a *Jelenlét* körül indult írók közösségének. Itt azonban, sokféle ok miatt, nem egy nemzedék jött fel, hanem nagyon is különböző korosztályú írók kezdtek akkor, egy időben a pályájukat. Ez meglátszik: nem váltunk egy nemzedékké. Ami azt is jelenti, hogy valójában magányosan léptünk fel. Mindez persze inkább jó, hiszen megedződött generáció az enyém, az a középgeneráció, amelynek az érvényesülése mára az individuális irodalomfelfogás általános elfogadását erősíti Magyarországon.